

ILLÉS ENDRE

A PADBAN

(EGY KÖNYV ÉS AZ IFJÚSÁG MARGÓJÁRA)

A só íze

Huszonegy éves voltam, amikor először olvastam a *Háború és békét*. A hatása romboló, megsemmisítő volt. Hetek alatt összeroskadt, amit addig a világirodalomból megismertem. Csak az ifjúság ilyen hűtlen és igazságtalan — olyasmit éreztem: Tolsztoj feltépte minden más könyv artériáit, vérük elfolyt, fehérek lettek, mint a holtak. Aligha tudtam volna pontosan elmondani, mi rendített meg ennyire.

Nemcsak irodalmi élmény volt, másfajta megrendülés is. Legizgalmasabb megfogalmazása mindannak, ami az egyik embert oly szorosan a másikhoz köti, ami jövátéhetetlenül elválasztja őket, egyéni életük és együttélésük örvényei; erőfeszítés, csömör, bukás; zsúfoltság, ijesztő lélegzetvétel, félelmetes légnyomásváltozások. Nyugalom és dűltség, rendíthetetlenség és alázat, s mindenben a nagy, a legnagyobb méretek — az első hetekben, s még jó sokáig, ez részegített meg.

A Tolsztoj-élmény egybeesett s rögtön össze is forrt egy másik élménnyel: akkori olvasmányaim véletlen rendjében a *Háború és béke* ikerkönyve Einstein nyolcvanoldalas, vékony füzete volt, a Braunschweigban, Friedrich Viewegnél megjelent tanulmány: *Über die spezielle und die allgemeine Relativitätstheorie*. Az Einstein-füzetnek nem az első kiadását olvastam, már a tizenkettediket; de hozzám éppen idejében érkezett. Ők ketten fogalmazták újjá bennem a világot. Mindketten ugyanazt adták: a *kitágult* világot. A három dimenzióhoz az izgalmas negyediket.

Hogy Tolsztojhoz ilyen későn jutottam el, egyszerű a magyarázata: addig Flaubert híve voltam. Előbb az ő birodalmát jártam be, a *Salammbótól* az *Éducation sentimentale*-ig. Ez a rabul ejtő birodalom varázslattal gondozott kert volt, a Hesperidák elbűvölő kertje: fáin aranyalmák teremtek.

Tolsztoj és Einstein a varázslatot egyszeriben visszaváltotta az eredeti állapottá. Tér és idő egybeforrott. Az ő világuk gazdagabban, teljesebben meghatározott világ volt. S éppen mert teljesebb: drámaibb is, igazabb is.

Huszonegy éves voltam, harmadéves medikus, egészen fiatal író. Az egyetemi előadásokra Tolsztoj regényével és Einstein füzetével jártam. Mindenhová Tolsztoj mondatát vittem magammal: „Csak addig lehet élni, amíg az ember részeg az élettől.”

Elragadtatásomat egy harmadik forrás is táplálta: Korányi Sándort, a nagy belgyógyászt hallgathattam, a tanítványa voltam. Ő is egy új világot tárt elém, ő is az embert. Az egészség és a betegség, a rend és a rend ellen törő erők küzdelmét. S ő is el tudta oszlatni ennek az alvilágnak sötétségét, meg tudta fékezni démonait.

És Korányi Sándornak köszönhetem, hogy a nagy elragadtatás után egy lépéssel — az első lépés volt — közelébb tudtam jutni Tolsztoj művészetéhez.

Ekkor — abszolutorium után — a klinikáján dolgoztam, a járóbeteg-rendelésen. Az volt a munkám, hogy az anamnéziseket írjam. A feladat: úgy kérdezni a beteget, hogy az adataiból, panaszaiból már halványan kirajzolódjék a betegség. A rossz anamnézis rosszul rostál: felesleges adatokat és panaszokat gyűjt egybe. A jó: megsejt valamit. Mint mindenütt, itt is nagyon meg lehet bukni. Azzal a szorongással dolgoztam, hogy anamnéziseimet Korányi is olvashatja. Mert egy-egy beteg néha — mint tananyag s mint példa — bekerült az előadásaira is.

És Korányi egyszer valóban az anamnézisekről beszélt velem. Váratlanul Tolsztoj nevét hallottam.

— Ő írta a legjobb anamnézist.

Tolsztoj nevére megdobbant a szívem.

— Olvasta a *Háború és békét*? — kérdezte Korányi.

Csak bólintottam.

— Emlékszik Karatajev halálára? Illetve arra a kábultságra és kiégettségre, ahogyan Pierre elhessegeti magától a valóságot, s nem akarja tudni, hogy Karatajev már meghalt, emlékszik rá?

Megint csak bólintottam.

— És arra a jelenetre emlékszik-e — folytatta Korányi —, amikor Kutuzov figyelmesen megnézi a visszavonuláskor foglyul ejtett franciákat? Amikor megdöbbenve szemléli az eltorzult, dagadt arcú, gennyedző foglyokat?

— A krasznojei ütközet után.

— Akkor. Előadásaimban gyakran felolvasom ezt a két részt. Az avitaminózis klasszikus leírása. Remeklés. Tolsztoj nyilván a Krimben szerezte ezeket a tapasztalatokat, Szevasztopol ostrománál találkozhatott ilyen hangulattal, ott láthatta ezeket a katonákat. Így került be a leírás a *Háború és békébe*. De a krími háború idején az orvosok még nem tudtak semmit a vitaminokról. Tolsztoj sem. Nem tudott róluk, de félelmetes pontossággal leírta a vitaminhiány tüneteit. Így kell megfigyelni az embereket...

Korányi egy pillanatra elhallgatott, majd vadkankomorságú, mindig leszegett arcán pillanatnyi mosoly villant át.

— ... és így kell anamnézist írni. A jó anamnézisben a teljesen ismeretlen betegség is mindig benne van.

Korányi Sándor nyilván igen udvarias bírálatot kívánt csak mondani klinikai munkámról. Nem tudta: sokkal többet adott. Tolsztoj művészetének egyik részletét, s általában az író, minden író egyik feladatát világította meg. Olyan szenvedélyesen igaznak kell lenni, olyan pontosnak és hűnek, annyira tudni kell, mi a lényeg, hogy valóságunk valóság maradjon akkor is, ha új elemek lépnek be az ismert elemek közé. A jelent az ismeretlen jövő megsejtésével kell leírni. A háromdimenziójú világ csak a negyedik dimenzió érzékeltetésével, a jövővel válik valósággá.

Ezt a tanulást persze másképpen is, visszajára fordítva is megfogalmazhatnám. A sót sohasem kell mesterséges sóízzel erősíteni. A sónak kell sósnak lenni.